

Не принимая во внимание то, что конкретная проблематика когнитивной лингвистики по большей части формируется под воздействием генеративной лингвистики Н. Хомского, первая определяет себя как альтернатива второй, поскольку отрицает картезианскую идею врожденности структур, которые делают возможными акты речи. В частности, когнитивная лингвистика сосредоточивает свое внимание на семантических явлениях, а генеративная лингвистика – на синтаксических. Такой подход позволил абстрагироваться от проблем связанных с парадоксами референции, поскольку определяют значение языковых выражений когнитивными ситуациями, которые ограничивают возможные смыслы высказываний. Поэтому вопрос о связи речи и вещей объективной действительности снимается признанием связи человека (носителя когнитивной деятельности) с вещами.

Указанный подход обнаруживает важное методологическое значение для осуществления современных студий философии языка. Стоит напомнить, что после возвращения Г. Штейнхальтом к идеям В. Гумбольдта о языке как «самодельствующем начале», разработкой К. Бюлером аксиом философии языка (– язык есть средство коммуникации; – язык имеет знаковую природу; – язык анализируется как языковое действие и акт, как вымолвленное произведение и структура; – язык есть система слов и предложений), формируется сомнительная неогумбольдтовская концепция (Л. Вейсгербер, Г. Г. Шпет), которая предлагает существование особенного вида языкового мировосприятия, обосновывает, что язык есть творение мысли и средство описания действительности. Влияние отмеченной концепции, в частности на структуралистов, заключалось в создании интересной теории семиозису (Ч. Мориса) как процесса, который имеет три измерения: 1) знак определяется через связь с другим знаком или знаковой системой (то есть синтаксически); 2) знак определяется согласно его отношению к тому, что он называет (то есть семантически); 3) знак определяется касательно то, кто произносит (то есть прагматически).

Не отрицая общее наставление философии языка признавать существование особенной, созданной языком реальности, которая определяет категоризационное расчленение существования, феномены сознания и знания, придется признать существование противостояния методологических принципов разных подходов, что обнаруживает себя в разной онтологии понимания существования языка.

В частности, диалогическая концепция (Ф. Ебнер, М. Бубер, М. Бахтин) отделяет язык межсубъектным феноменом, который возникает во взаимодействии «я» и «другой», развернувшись в концепции лингвистической относительности К. Сепира и Б. Уорфа, начинает абсолютизировать зависимость знаний от языковых средств. Подобную абсолютизацию мы наблюдаем и в фундаментальной онтологии М. Гайдегера, который определяет язык как «дом существования», духа и экзистенции, философии имени (А. Лосев, С. Булгаков, П. Флоренский), которая признает номинально реальность, влияющую на действительность.

Логический анализ языка (Г. Фреге, Р. Карнап, Б. Рассел, Дж. Айер и др.) предлагает концепцию «языковой терапии» и избыточно усложнил исследование отличия языка-объекта и метаязыка, это имело влияние и на генеративную лингвистику. Проблемы референции возникали также и в студиях Л. Витгенштейна, которые определили в «Философских исследованиях» зависимость значения слов от прагматических обстоятельств и в студиях представителей прагматизма (Д. Дьюи, К. Люис, У. Куайн, Г. Райл, Дж. Остин, П. Стросон), которые понимали философию как исследование способов использования языка. Подобное наблюдается и в исследованиях Остина и Дж. Серяна, которые истолковывали высказывание как действие.

Используя разработанное когнитивной лингвистикой понимание акта речи как коммуникации, в которой независимо от намерений говорящего, на воспринимающего сообщение осуществляется когнитивно-семиотическое влияние. Данный подход сформулировал концептуальное объяснение с помощью когнитологической гипотезы, которая разделяет генезис языка как средство коммуникации и его семиотическое влияние на сознание. В частности обосновывается, что социализация человека происходит как обычная актуализация образов с помощью знаков, использование которых отличается от сенсоров, поскольку актуализируя представление знаками, человек разрушает целостность (комплексность) образа, создавая калейдоскоп: представляет вещь отдельно от свойств. Семиотический способ актуализации представлений принципиально отличается от сенсорного, что не объясняет распространенная физиологами гипотеза по существованию первой и второй сигнальной системы, поскольку физиологи не учитывают коммуникативную составляющую речи. Коммуникация возможна лишь при условии создания и использования правил речи (главного предмета исследований лингвистики). Другими словами, актуализируя представление, придерживаясь правил речи, человек создает понятие (как говорит логика: «субъект и предикат»). Однако, используя знаки, создавая отдельное представление вещи (потому что есть отдельный знак, который обозначает вещь как носителя свойства: «объем понятия») и отдельное представление свойства (потому что есть отдельный знак, который обозначает свойство, которое может связываться из существования вещи или противопоставляться: «содержание понятия»), человек становится вынужденным осуществлять самостоятельное когнитивное действие по установлению связи между представлением носителя свойства и свойством. Это самостоятельное умственное действие, которое человеку необходимо осуществлять, поскольку он вступает в коммуникацию, называется мышлением.

Ключевые слова: культурологические исследования, лингво-философия, коммуникация, когнитология.

* * *

УДК 128:167/168

Матюшина І. І.,
кандидат філософських наук, доцент кафедри
філософії, Національний університет
«Одеська юридична академія»
(Україна, Одеса), innamp@mail.ru

КОМУНІКАТИВНА МОДЕЛЬ ДОСЛІДЖЕННЯ СМISЛУ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ТРУДНОЩІ

Стаття присвячена дослідженню методології вивчення комунікативного смислу, складностей та питань, які виникають при прийнятті цієї методології. Автор продемонструвала, що існуючі класичні напрями методології наукового пізнання (методології природничих наук та гуманітарних наук) поступово прийшли до необхідності їх синтезу, комунікації, що привело к виникненню неklasичної методології наукового пізнання. Комунікативна модель розуміння смислу як синтез двох попередніх моделей вивчення смислу також вимагає неklasичної методології пізнання. У статті запропоновано розуміння смислу як системи, показані системні характеристики смислу, виокремлено методологічні питання, які обумовлюють перспективи подальшої розробки методології дослідження комунікативного смислу.

Ключові слова: смисл, комунікативний смисл, методологія, системний метод, система.

Вивчення категорії «смісл» наприкінці ХХ – початку ХІХ століття вийшло на новий рівень – фахівці різних галузей (філософи, логіки, лінгвісти) визнали те, що смісл має комунікативну природу. Але з визнанням цього факту встало питання щодо методології вивчення смислу яка має бути адекватна предмету дослідження. Проаналізував історію дослідження смислу у ХХ столітті, ми прийшли до висновку, що існувало три головні напрями вивчення цього предмету: 1) напрям, що досліджував смісл як той, що продукується мовцем («менталістська» парадигма); 2) напрям, що досліджував смісл як той, що розуміється («лінгвоцентристська» парадигма); 3) напрям, який тільки формується і який є синтезом попередніх двох напрямів – комунікативна парадигма вивчення смислу [див. 6]. Відповідно кожного цього напрямку дослідження смислу можна простежити загальні галузі методології наукового пізнання. Кожній парадигмі вивчення смислу відповідає своя методологічна галузь. Отже, новий комунікативний парадигмі смислу має відповідати інша, неklasична методологія наукового пізнання.

Метою статті є дослідження загальних принципів методології вивчення комунікативного смислу, обґрунтування необхідності такої методології та аналіз методологічних труднощів, що виникають в застосуванні комунікативної моделі вивчення смислу.

У ХХ столітті методологія наукового пізнання розділяється на дві галузі. Перша, що включає в себе різні варіанти філософії науки (критичний раціоналізм К.Поппера, методологія дослідницьких програм Імре Лакатоса, парадигмальна філософія науки Томаса Куна). Наука досліджується тут «як особлива форма духовної діяльності людського суспільства. Філософія науки вивчає сутність науки, її функціонування в системі суспільства, її зв'язок з іншими видами духовної діяльності людського суспільства» [9, с. 594]. Цей напрям відповідає «менталістській» парадигмі дослідження смислу.

Інша галузь методології ХХ століття методологічні дослідження в гуманітарних науках, «до яких можна віднести герменевтичний, феноменологічний, семіотичний, логіко-семантичний, структуралістський, історичний, психологічний і деякі інші», – вважає В. Г. Кузнецов, автор відповідного розділу в підручнику філософії за редакцією О. Ф. Зотова [9, с. 622]. Цей методологічний напрямком

відповідає «лінгвоцентристській» парадигмі дослідження смислу.

Спроби перебороти різке протиставлення методології природознавства та методології гуманітарних наук на сьогодиншньому етапі проявляють себе в різних формах. Це може бути виділення «метатеоретичного знання», «метафілософії науки» [2, с. 129], або побудова неklasичної методології. Некласична методологія будується навколо розуміння знання як культурного феномена, як комунікативного феномена: від знання як панування варто переходити «до знання як до діалогу того, хто пізнає і того, що пізнається, кожен з яких відіграє роль самостійного партнера» [3, с. 11].

Але можна легко простежити, що подальший розвиток різних галузей методології сучасного наукового пізнання дає численні приклади їхнього реального синтезу – при всьому розходженні і навіть антагонізмі вихідних принципів. Як приклад можна привести поява та існування таких напрямів, як етика науки, етос науки, етична експертиза і т.п. Поряд з теоретичним осмисленням етичного аспекту наукових досліджень в етиці науки формуються «живі» моральні норми, що функціонують у реальних дослідженнях, що регулюють поведінку вчених стосовно наукового знання, друг до друга, суспільства та держави, до самого себе (Б. Г. Юдін) [2, с. 294–296].

Герменевтична галузь методології пізнання часто протиставляється філософії науки по двох ознаках. По–перше, по їхньому відношенню до життя, практиці людини в самому широкому її розумінні. «Ми переходимо від світу науки до світу життя», – пише Г–Г. Гадамер [1, с. 7–8]. По–друге, по їхньому розумінню істини та досвіду: «Фундаментальна істина герменевтики така: істину не може пізнавати і повідомляти хтось один» [1, с. 7–8]. Герменевтика починає говорити про константи, ціннісні універсали культури, без яких неможливе ні взаєморозуміння між людьми, ні такі форми суспільної свідомості як мистецтво, релігія, політика.

Отже, обидві галузі методології приходять до усвідомлення цінності концептів культури, «фундаментальних соціальних констант». Розвиток парадигм дослідження смислу – це іспитовий полігон, модель для усвідомлення шляхів формування єдиної системи методології пізнання.

Якщо основою класичної методології науки була класична логіка, то основою неklasичної методології є неklasична логіка. І. О. Герасимова відзначає, що класичні логічні стратегії вивчають опозиції роздільно, з використанням дискретних засобів опису і є аналітичними; для неklasичних логічних стратегій характерне утворення композицій опозицій (синтез) [5, с. 9–11].

Виходячи із цього, основою комунікативної парадигми смислу та основою загальної методології пізнання повинні стати неklasичні логіки. Використання нами мови тернарного опису А. І. Уьомова в цьому плані – не випадково. Мова теорії систем А. І. Уьомова представляє одну із систем сучасної неklasичної логіки. Користуючись мовою тернарного опису можна стверджувати, що комунікативний смисл – результат зовнішньої, сильної, ієрархічної, центрованої, багатшарової, незавершеної системи. Ці параметричні характеристики мають і підсистема продукування смислу, і підсистема розуміння. Система, побудована шляхом синтезу цих підсистем, також має ці ознаки. Вона зовнішня, тому що субстрат, хоча й впливає на синтез реляційної та атрибутивної

структур, все–таки не обумовлює його, а, навпроти, йому підпорядкований. Іншими словами, якщо елементи (слова, словосполучення і їхні смисли) текстів відомі, це ще не означає, що і внутрітекстові відносини, і самі тексти відомі [13, с. 85]. Система, що породжує комунікативний смисл, сильна, тому що входження в неї змінює властивості елементів. Якщо перед нами, наприклад, комунікація дипломатів, то сам цей вид комунікації, його правила і еталони детермінують і стиль мовлення, і її синтаксис, і вибір лексичних засобів. Ця система ієрархічна: субстрат підпорядкований структурі, структура – концепту, а концепт – відповідним компонентам життєвого світу комунікантів. Ця система центрована, оскільки і усередині життєвого світу, і усередині концепту системи комунікації, і на інших рівнях цієї системи, центром, через який співвідносяться всі інші компоненти, є імпліцитно задана бінарна єдність знання–цінність (образ–ціль), що складає основу індивідуальної і суспільної свідомості. Це біполярне ядро часто називають духовним компонентом культури, її константами, її базисом. Оскільки цей компонент знаходиться поза текстом, поза мовною діяльністю, систему можна назвати зовнішньоцентрованою: об'єкт–центр знаходиться поза субстратом системи і пов'язаний з ним реістичним синтезом [12, с. 164].

Система, що утворює комунікативний смисл – багатшарова, оскільки вона може бути розбита на підсистеми «з однаковими компонентами системоутворюючих відносин» [12, с. 165]. Це стосується рівнів концепту, структури і субстрату: кожний із цих рівнів ієрархічний, центрований, є зовнішньою системою і т.д. На кожному рівні тексту є свої семантика, синтаксис і прагматика, як у всього цілого тексту, кожен елемент тексту має екстенціонал та інтенціонал, як і цілий текст. Комунікативний смисл – продукт незавершеної системи: якщо підсистеми породження та розуміння смислу, як було показано вище, незавершені системи, той і їхній синтез – незавершена система. І смисл – завжди не завершений.

На наш погляд, всі зазначені параметри є і параметрами комунікативного смислу як системи, і параметрами значення знакових форм. У значення знакової форми входять предметне (референціальне) значення, смислове (сигніфікативне) значення та прагматичне значення. При цьому інваріантною, стійкою частиною значення визнається, як правило, референціальне значення.

Сигніфікативну частину значення із часів Фреге деякі автори називають смислом (у вузькому розумінні). У сучасному слововживанні до смислу слова, речення, тексту відносять частіше і референціальне і сигніфікативне значення узяті разом (широке розуміння), що, на наш погляд, невірно: смисл – характеристика більш високого рівня, чим значення.

Основний спосіб передачі значення зазначених одиниць мовної комунікації – репрезентація цього значення через структурну організацію знаків, через базові структурні єдності (особливо чітко це виражено в роботах, присвячених синтаксису речення в лінгвістиці та логіці).

На наш погляд, неправомірно вважати однопорядковими елементами смислу референціальне, сигніфікативне та прагматичне значення. Між ними існує не лінійний, а специфічний ієрархічний логічний зв'язок, що може бути експлікований за допомогою мови теорії

систем. Потрібно вказати, що розмежування семантики, синтаксису та прагматики обов'язково для будь-якої мови, у тому числі і для мов логіки. Досить часто протиставляють саме логічні та прагматичні концепції смислу. Зокрема, суть комунікативної філософії Ю. Габермаса часто зводять тільки до активного дослідження прагматичного виміру комунікації та смислу як її результату. Деякі підстави для цього є, оскільки його трактування концептів смислоутворення і поняття «життєвого світу» занадто вузькі: вони зводяться до тієї частини реального життєвого світу, що включає референтні, перформативні смисли, правила, що регулюють процедуру комунікації, її цілі, спосіб вживання мови, – і все це в межах теми комунікації. Але, одного посилання на цілі недостатньо. Ціль похідна від цінностей. Як зазначає А. Лой, кожна мета має ціннісну складову [4, с. 39].

Деякі методологічні труднощі. Поряд із загальними методологічними висновками, спробуємо сформулювати кілька методологічних проблем, що чекають на своє рішення. Назвемо принаймні деякі з них.

1. Відомо, що концепт задає, утворює систему і він завжди вибирається, фіксується. Коли перед нами готовий текст, то виникають наступні питання: Як реконструювати концепт смислу, вираженого цим текстом? А якщо він для нас залишається невизначеним, що тоді? Невизначеність концепту викликає невизначеність смислу, що супроводжується відповідною експресією. Невизначеність концепту може викликати до життя не тільки песимістичні переживання безглуздості, але й створення псевдосмислів – це «тіньова сторона» комунікації, її супутній результат, що поки мало досліджений.

Це стосується не тільки смислів, виражених у мові, але і смислів, виражених ситуаціями, яким наданий статус знакових. Так А. Лой відзначає: «Часто – густо в економіці та політиці ми бачимо мішанину в уявленнях, безпорадність і суперечність в планах дій, що викликає не просто браком знань і професіоналізму – це кидається в очі на кожному кроці, – а браком так необхідного в новій ситуації розуміння відповідних цінностей. Невизначеність, невпевненість базових ціннісних цілеспрямовань (цілей) диктує плутанину й мішанину в уявленнях... бо невизначеність цілей завжди мотивує невпевненість мети. Звідси виникає бажання компенсувати брак цінностей псевдоповнотою уявлень, штучних образів, коли малюється квазі-раціоналізована «від імені науки», «об'єктивності» «довершена» картина. Але по суті тут витворюється міф» [4, с. 41].

Міфічні смисли – результат невдалої комунікації – це також реалія, не настільки й рідка в процесі інтерпретації текстів, що також потребує дослідження.

2. Чи завжди смисл має аксіологічний аспект? Ми вважаємо, що завжди. Але є і інші точки зору. Обговорюючи відповідь на аналогічне питання щодо культури, Е. С. Маркарян схильний уникнути безумовного визнання аксіологічності самого поняття культури. Система цінностей – універсальний механізм, що стимулює і направляє людську діяльність. Можуть виникати колізії між загальними цінностями та індивідуальними ціннісними орієнтаціями. Але, разом з тим, у структурі культури, зокрема, у структурі науки «є досить автономні ділянки, які не піддаються впливу ціннісних орієнтацій. Проникнення останніх у ці ділянки грозило б руйнуванням самого феномена науковості,

порушенням деяких неодмінних вимог, які до нього пред'являються» [5, с. 84]. На цій підставі автор говорить про те, що аксіологічна та дезаксіологічна орієнтації у вивченні культури однаково можливі і однаково необхідні.

На відміну від Е. С. Маркаряна, Ю. О. Шрейдер не сумнівається в тому, що складні системи (а до них, безсумнівно, відносяться і культура, і смисл) не можуть бути предметом чисто гносеологічного розгляду. У всякому разі, керування ними неможливо без опори на ціннісні (етичні та естетичні) аспекти. У формі моральних заборон і рекомендацій, принципів, естетичних установок «суспільство зберігає знання про те, що ще не набуло раціональної інтерпретації». Порушення ціннісних установок «коливає стійкість прийнятої системи цінностей і цим уже погіршує можливість рефлексивного керування» [11, с. 121–123].

Як бачимо, існують різні думки про універсальність аксіологічного аспекту, включеного в концепт складних систем. Тому має потребу в додатковому вивченні питання: значимість у концепті смислу чи завжди є цінністю?

3. Такого ж додаткового дослідження вимагає і питання про специфіку функціонування смислів у певних видах комунікації, наприклад, у комунікації, що виникає в системі освіти.

На наш погляд, комунікативна концепція смислу має цілий ряд наслідків, що представляють інтерес для теорії і практики навчання. От деякі з них.

– Оскільки смисл комунікативний, комунікація (реальна або змодельована, ігрова) – найбільш ефективна форма засвоєння смислів.

– Оскільки смисл виникає в ситуації занурення комунікації в «життєвий світ» з його реальними правилами, нормами та цінностями, то і процес засвоєння будь-яких смислів повинен бути максимально наближений до реальних життєвих ситуацій; присутність «життєвого світу» майбутньої професії повинне буквально «дихати в потилицю» і учням і викладачам у процесі навчання (через цілі, цінності, установки, реальні проблеми, реальні ситуації як постійний фон, обрій). Це дозволить зробити процес «присвоєння» смислів експресивно пофарбованим, емоційно пережитим, а не тільки зрозумілим раціонально. Смисли припускають переживання значимості тієї інформації, що вони містять. Смисл – це і є інформація, пережита, експресивно прийнята в результаті включення її в світ духовного життя людини, і яка набула значимість у життєвому світі людини.

– Виникає проблема, що заслуговує спеціального вивчення: як моделювати «присутність» життєвого світу в різних формах навчання (у школі, в вузі), з огляду на вікову специфіку, і специфіку смислів, які повинні бути зрозумілі і пережиті.

4. Висунемо припущення, що логічні смисли можна розглядати як інваріанти, як ядерні, фундаментальні смисли, прийняті соціумом у цей момент, як «програми», реалізація яких може бути різною, що має ситуативну і особистісно-індивідуальну варіативність.

Інваріант «керує» варіантами, задаючи їхні межі. Особливо це стосується поняття. Референціальне значення задає рамки для сигніфікативного, єдність референціального та сигніфікативного значень обмежує способи вживання поняття в теорії.

Дозволимо собі використати аналогію з області біології для того, щоб зрозуміти суть проблеми.

Академік Ю. О. Овчинников в одній зі своїх статей обговорював методологічну проблему біології, пов'язану з розрізненням спадкоємної інформації, переданої через молекули нуклеїнових кислот, і оперативної інформації, що накопичує людина в процесі життя і яка закріплюється в молекулах білків. «Білки роблять те ж саме, що і нуклеїнові кислоти, але мають справу з оперативною, а не зі спадкоємною інформацією. Важко сказати, яка інформація важливіше» [7, с. 130]. Так само, як біологи поки окремо вивчають спадкоємну та оперативну інформації, так і фахівці в області семантики вивчають окремо фундаментальні смисли (у традиціях Фреге) і ситуативні смисли (в традиціях Вітгенштейна). Проблема ж полягає в тому, щоб знайти механізм їхнього синтезу. Здається, що комунікативна парадигма буде цьому сприяти. Як гіпотезу можна припустити, що при цьому може бути досить корисною робота із двоїстими визначеннями системи.

5. Слово, як монада, несе на собі відбиток не тільки системи мови (парадигматичну і синтагматичну організацію), але і відбиток, «пам'ять» «життєвого світу», всієї духовної сфери колишнього функціонування. Це положення має деякі експериментальні підтвердження. Фахівці з вивчення систем знання відзначають, що «багато звичних термінів не просто не мають зручних дефініцій, але і не можуть їх мати, тому що є не стільки термінами, скільки згустками смислів. Ці згустки смислів відображають концепції цілих шкіл, історію боротьби напрямків, пізнавальні установки певної епохи» [10, с. 186]. «Міфологемою раціонального мислення» автори називають уявлення про те, що при роботі з поняттями «дорослі люди» працюють із їхніми смислами (загальними, істотними ознаками). Експериментальні дослідження спростовують цю міфологему. Поряд з опорою на значення (обсяг + зміст) можливий і інший підхід, що люди частіше вибирають: вони спираються на уявлення про той «життєвий світ», у якому потрібно це поняття; людина починає з питань: «для чого?», «навіщо?», тобто по суті з визначення можливого смислу, елементом якого є дане поняття [10, с. 190–191].

Можливо, далеко не випадково те, що саме слово, а не речення було в центрі уваги П. Флоренського, О. Лосева, Г. Шпета, О. Потебні.

Проблема тут полягає в наступному. При вивченні трьох рівнів смислу (концепт, структура і субстрат) варто врахувати таку можливість, що значення слова, будучи субстратом, у свою чергу, може мати системну організацію, що відображає досвід колишніх вживань. Це досить ускладнить семантичну концепцію, оскільки припускає дослідження відносин між різними шарами смислу, або, інакше кажучи, дослідження багатопшарової системи, кожен шар якої – теж система. Це вимагає ускладнення теоретико-системної метамови.

Підбиваючи підсумок, відзначимо, що побудова єдиної методології дослідження комунікативного смислу може виникнути як синтез філософії науки і герменевтичного досвіду гуманітарних наук, що відбувається і на рівні концептів, і на рівні структур, і на рівні субстрату відповідних систем.

Список використаних джерел

1. Гадамер Г.-Г. Неспособность к разговору / Г. Г. Гадамер // Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного. – М.: Искусство, 1991. – С.82–92.

2. Лебедев С. А. Философия науки / С. А. Лебедев. – М.: Академический проект, 2004. – 320 с.

3. Лекторский В. А. Эпистемология классическая и неклассическая / В. А. Лекторский. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 256 с.

4. Лой А. Мета (Zweck) та ціль (Ziel): ідеали та цінності / А. Лой // Філософські студії Київського університету. – 1995. – Вип.1. – С.36–45.

5. Маркарян Э. С. Теория культуры и современная наука (логико-методологический анализ) / Э. С. Маркарян. – М.: Мысль, 1983. – 284 с.

6. Матюшина И. И. Категория смысла: от Фреге к Делезу / И. И. Матюшина // Перспективи. – 2003. – №2–3. – С.52–64.

7. Овчинников Ю. А. Эра физико-химической биологии и материалистическое мировоззрение / Ю. А. Овчинников // Диалектика в науках о природе и человеке. – М.: Наука, 1983. – С.125–140.

8. Противоречие и дискурс. Сб. статей / Отв. редактор И. А. Герасимова. – М.: ИФРАН, 2005. – 184 с.

9. Философия. Учебник / Под ред. А. Ф. Зотова, В. В. Миронова, А. В. Разина. – М.: Академический проект, 2003. – 656 с.

10. Фрумкина Р. М., Миркин Б. Г. Классификационный эксперимент и структура знаний / Р. М. Фрумкина, Б. Г. Миркин // Системные исследования. Ежегодник. 1991. – М.: Наука, 1991. – С.184–206.

11. Шрейдер Ю. А. Особенности описания сложных систем / Ю. А. Шрейдер // Системные исследования. Методологические проблемы. Ежегодник. – 1983. – С.107–123.

12. Уемов А. И. Системный подход и общая теория систем / А. И. Уемов. – М.: Мысль, 1978. – 272 с.

13. Уемов А. И., Лабутина Н. В. Философское значение атрибутивных общесистемных параметров / А. И. Уемов, Н. В. Лабутина // Вопросы философии. – 2003. – №2. – С.77–89.

References

1. Gadamer G.-G. Nesposobnost k razgovoru / G. G. Gadamer // Gadamer G.-G. Aktualnost prekrasnogo. – M.: Iskusstvo, 1991. – S.82–92.

2. Lebedev S. A. Filosofiya nauki / S. A. Lebedev. – M.: Akademicheskij proyekt, 2004. – 320 s.

3. Lektorskiy V. A. Epistemologiya klassicheskaya i neklassicheskaya / V. A. Lektorskiy. – M.: Editorial URSS, 2001. – 256 s.

4. Loj A. Meta (Zweck) ta cil' (Ziel): idealy ta cinnosti / A. Loj // Filosofsk'i studii' Kyi'vs'kogo universytetu. – 1995. – Vyp.1. – S.36–45.

5. Markaryan E. S. Teoriya kultury i sovremennaya nauka (logiko-metodologicheskij analiz) / E. S. Markaryan. – M.: Mysl, 1983. – 284 s.

6. Matyushina I. I. Kategoriya smysla: ot Frege k Delezu / I. I. Matyushina // Perspektivi. – 2003. – №2–3. – S.52–64.

7. Ovchinnikov Yu. A. Era fiziko-khimicheskoy biologii i materialisticheskoy mirovozzreniye / Yu. A. Ovchinnikov // Dialektika v naukakh o prirode i cheloveke. – M.: Nauka, 1983. – S.125–140.

8. Protivorechiye i diskurs. Sb. Statey / Отв. редактор И. А. Герасимова. – М.: ИФРАН, 2005. – 184 с.

9. Filosofiya. Uchebnik / Pod red. A. F. Zotova, V. V. Mironova, A. V. Razina. – M.: Akademicheskij proyekt, 2003. – 656 s.

10. Frumkina R. M., Mirkin B. G. Klassifikatsionnyy eksperiment i struktura znaniy / R. M. Frumkina, B. G. Mirkin // Sistemnyye issledovaniya. Ezhegodnik, 1991. – M.: Nauka, 1991. – S.184–206.

11. Shreyder Yu. A. Osobennosti opisaniya slozhnykh sistem / Yu. A. Shreyder // Sistemnyye issledovaniya. Metodologicheskiiye problemy. Ezhegodnik. – 1983. – S.107–123.

12. Uemov A. I. Sistemnyy podkhod i obshchaya teoriya sistem / A. I. Uemov. – M.: Mysl, 1978. – 272 s.

13. Uemov A. I., Labutina N. V. Filosofskoye znachenie atributivnykh obshchesistemnykh parametrov / A. I. Uemov, N. V. Labutina // Voprosy filosofii. – 2003. – №2. – S.77–89.

Matyushina I. I., Candidate of Philosophy, Associate Professor of Philosophy Department of National University «Odessa Law Academy» (Ukraine, Odessa), innamp@mail.ru

Communicative pattern of sense study: the methodological basis and difficulties

The paper considers the methodology of the communicative sense studies, as well as the difficulties and problems arising in the process of adopting such methodology. The author shows that existing classical approaches to the methodology of science knowledge (natural sciences and humanities) gradually faced the need of their synthesis and communication, which led to emerging of non-classical methodology of science knowledge. The communicative pattern of sense comprehension as a synthesis

of the two abovementioned patterns of sense studies also needs the non-classical methodology of cognition. In the paper the sense is interpreted as a system, the system features of sense are shown, the methodological problems that outline the prospects of further research into the methodology of communicative sense studies are revealed.

Keywords: sense, communicative sense, methodology, the system method, a system.

Матюшина И. И., кандидат философских наук, доцент кафедры философии, Национальный университет «Одесская юридическая академия» (Украина, Одесса), innatp@mail.ru

Коммуникативная модель исследования смысла: методологические основы и трудности

Статья посвящена исследованию методологии изучения коммуникативного смысла, трудностей и вопросов, которые возникают при принятии данной методологии. Автор продемонстрировала, что существующие классические направления методологии научного познания (методологии естественных и гуманитарных наук) постепенно пришли к необходимости их синтеза, коммуникации, что привело к появлению неклассической методологии научного познания. Коммуникативная модель понимания смысла как синтез двух предыдущих моделей изучения смысла, также требует неклассической методологии познания. В статье обозначено понимание смысла как системы, показаны системные характеристики смысла, выделены методологические вопросы, которые задают перспективы дальнейшей разработки методологии изучения коммуникативного смысла.

Ключевые слова: смысл, коммуникативный смысл, методология, системный метод, система.

* * *

УДК 1+304+316

Діденко Л. В., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії гуманітарних наук, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), DidenkoLarysa@gmail.com

Кондрашова–Діденко В. І., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії, макро– і мікроекономіки, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), kondrashova.didenko@gmail.com

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ: ФІЛОСОФСЬКО–ЕКОНОМІЧНІ ВІЗІЇ

Дослідження присвячене розгляду феномена «соціальний капітал», що зумовлено викликами сучасного глобалізування світу і потребами розвитку країни. Метою дослідження є визначення значущості соціального капіталу у формуванні постіндустріального типу країни та виробництва. Реалізування даної мети потребує виявлення укоріненості і змісту соціального капіталу; визначення його структури; виявлення головної ознаки соціального капіталу; проявлення потреби соціального капіталу у становленні інтелектуально-індустріального типу країни і виробництва. У дослідженні використані методи: аналізувальний, синтезувальний, історичний, логічний, герменевтичний, феноменологічний та інші. Висновки дослідження: 1) соціальний капітал – це форма соціального ресурсу; 2) виходячи з словесного розуміння самих термінів «соціальне» і «капітал», соціальний капітал – це акторо–мережіві зв'язки та відносини, що в процесі свого використання створюють матеріальний і/або нематеріальний зиск; 3) значущість соціального капіталу полягає у використанні матеріального чи нематеріального прирощення, створеного соціальним ресурсом, задля удосконалення виробництва і процвітання людини.

Ключові слова: соціальний ресурс, акторо–мережа, довіра, капітал, соціальне, соціальний капітал.

З XXI ст. посилюється глобалізування світу, яке є головним шляхом формування та становлення країни нового – інтелектуально-індустріального – типу. Це посилення помітне, проте ще не є достатнім для створення країни планетарного масштабу з новою структурою. Тому для розв'язання даної проблеми необхідно визначити пріоритетний (–ні) чинник (–и) забезпечення результативного глобалізування країн і світу загалом.

Формування і становлення означеного типу країни та кожної її складової (насамперед охорони здоров'я, освіти, економіки, права тощо) потребує системи ресурсів –

природних, людських, інтелектуальних, економічних, технічних, технологічних, правових, політичних та інших, що у процесі свого використання спроможні послідовно (не)набувати форми чинників і капіталу, найважливішими з яких нині постають ті, які прямо пов'язані з людиною загалом та Актором зокрема. Саме це і зумовлює об'єктивну необхідність здійснювання перетворень на різних рівнях – особливо на рівні людини. Такі перетворення спричиняють зміни не тільки і не стільки форми явищ, процесів, але і корегування чи змінювання їх змісту та/або сутності. А це потребує відповідних термінів і понять для їх позначення/називання та для пояснення й уточнення змісту, особливостей того чи того нового і навіть давно відомого явища, процесу та/або самого поняття, що його використовують за сучасних умов життєдіяльності людини та країни. Американський дослідник Ф. Фукуяма аргументовано доводить, що нині, наприклад, «економіка – не зовсім те, що ми звикли позначати цим словом» [1, с. 8]. Вона, маючи «свій фундамент у житті соціуму», не є такою, яку можна зрозуміти без широкого та глибокого осмислення принципів нового організування сучасних країнових суспільств [1, с. 8] і формування інакших соціальних відносин та зв'язків між людьми, задіяними в означеному процесі, або, як зауважує Б. Латур, «акторо–мережівих зв'язків» [2]. Організування такої країни та кожної її складової здійснюється у нових формах, для яких характерний перехід від великих ієрархічних структур до гнучких горизонтальних або колових, створення великих виробництв «без централізованих субсидій та іншої підтримки держави» [3, с. 35]. А це означає, що у здійснюваних таких складних культуро–економічних процесах необхідно враховувати «не тільки традиційний капітал та ресурси, але і соціальний капітал» [3, с. 35], який є «необхідним для процвітання і того, що прийнято називати конкурентоспроможністю, але найважливішими постають ті його наслідки, які не відчуються в економіці так сильно», як у інших сферах життєдіяльності [1, с. 577].

Отже, відомо, що соціальний капітал є потрібним у становленні і розбудові нової країни та всіх її підсистем, але залишається невідомим (або мало відомим) чим зумовлена дана потреба. Виявлення останньої необхідне насамперед для розуміння сутності й умов появи, специфічних особливостей соціального капіталу. Суперечність між відомим та невідомим і постає тією проблемою, розв'язання якої присвячена презентована стаття. Саме ця проблема й актуалізує її тему.

Аналізування головних закордонних та вітчизняних публікацій, в яких пізнають соціальний капітал, уможливило тезу: з останньої чверті XX ст. їх побільшало і дослідження його постали результативнішими. Проте в більшості цих публікацій ще й натеper помітний аспекти підхід до розгляду соціального капіталу: автори досліджень даного періоду (В. Радаєв, А. Сен, П. Штомпка та інші) розглядають (здебільшого побіжно) тільки окремі аспекти чи особливості соціального капіталу. А вже з початку XXI ст. і дотепер у різних галузях знання (філософії, соціології, економічній соціології, політекономії, економічній теорії тощо) з'являються публікації, автори яких приділяють увагу соціальному капіталу як головному об'єкту спеціального пізнання. Наразі доцільно назвати імена таких учених, як: П. Адлер, Н. Апхоф, С. Квон, Дж. Коулман, І. Мачерінскене, Ж. Сіманавічене, Ф. Фукуяма (зарубіжні); М. Горжанкіна,